

Марко П. Цемовић: **ВАСОЈЕВИЋИ, ИСТОРИЈСКА ИСТРАЖИВАЊА***

Издавачки савјет Завичајног удружења Васојевића, Београд, 1992, стр. 434.

Традиција је у Васојевићком крају да се поштује и цијени памет, стваралаштво, храброст, и одмјереност. Није изостајала ни одлучност у историјским догађајима. Била је присутна и јесте традиција памћења прошлости Васојевића и сусједних крајева. Уз све ове и друге лијепе врлине цијењена је и писана ријеч и стваралаштво уопште.

Окупили смо се вечерас овдје, у згради Гимназије, овом расаднику културе, образовања и младости овога краја, да радно и свечано обавијестимо народ да је објављена историја Васојевића, коју је прије више од 50 година написао Марко Пантов Цемовић, и да се подсјетимо на његов животни пут. Имамо посебно задовољство и част да у средини у којој се увијек цијенила и цијени изговорена паметна ријеч да говорим о скоро објављеној књизи Марка Цемовића, под насловом *Васојевићи, историјска истраживања*.

Ријетки су примјери да се рукопис аутора који је активно радио до другог свјетског рата објављује после 50 година од његове смрти. Разлози за његово необја-

вљивање у послеријатном периоду првенствено леже у несхватању значаја рукописа за историју Васојевића, а тиме и историју Црне Горе и српског народа уопште. (Можда су постојали и други разлози који за ову прилику нијесу важни.) Ипак, Марков рукопис су обилато користили сви који су писали о прошлости Васојевића.

Чињеница да је аутор умро прије више од 51 године обавезује нас да у најкраћем изложимо његове биографске податке.

Марко Пантов потиче из породице Цемовића, познате у Васојевићима, Црној Гори и Србији. Родило се у селу Бучу, у близини Берана, 1874. године. Почео је да учи основну школу у сусједном селу Виноцка, али због паљевине школе од стране турских власти, које су тада држале ту територију наставио је школовање у тада већ слободној Андријевици. Богословију је учио у Призрену и у Београду, гдје је и дипломирао 1895. године. Као одличан Бак постао је стипендиста српске владе и завршио Духовну академију у Кијеву 1899. године. Након краћег боравка у Србији наставио је сту-

* Излагање на представљању књиге у Беранама 2. октобра 1992. године.

дије у Петрограду, гдје је завршио правни факултет 1903. године. Те 1903. године, када настаје нова фаза у историји Србије, почиње и Маркова жива писана, политичка и дипломатска активност. Био је у дипломатској служби Србије, а последије 1918. године и Југославије.

Након службовања у конзуларном одјељењу Министарства спољних послова Србије, био је секретар Српског посланства у Цариграду (1907), уредник српског листа „Цариградски гласник“ и дописник неких листова у Русији, затим вицеконзул у Битољу (1909) а потом у Солуну (1911), гдје су га затекли балкански ратови (1912—1913) у којима је и сам учествовао.

Након завршетка балканских ратова поднио је оставку на државну службу, а потом отворио адвокатуру у Скопљу.

Након избијања првог свјетског рата (1914) од стране српске владе послат је на рад у Русију. Током 1915. године постављен је за српског конзула у Одеси. Имао је велики углед на руском царском двору.

Након побједе октобарске револуције у Русији (1917) постављен је за српског конзула у Мадриду, гдје је остао до стварања Југославије (1918), од када је радио у Министарству спољних послова а затим у Министарству унутрашњих послова Југославије све до пензионисања 1924. године. Умро је у Београду фебруара 1941. године, а сахрањен у родном Бучу.

Поред политичког рада, Марко Цемовић се бавио и стваралаштвом. Према подацима нашег познатог библиографа Добрила Аранитовића, Марко Цемовић је објавио преко 60 радова, посебних издања и чланака. О њему је написано преко 30 чланака.

Радови Марка Цемовића по карактеру и намјени у основи се могу подијелити у двије групе — научне студије и расправе и политичке чланке. Најбољи и најобухватнији његов рад из истори-

је јесте његова обимна студија Васојевићи.

Марко Цемовић је читав живот посветио ослобођењу и уједињењу српског народа и изучавању прошлости Васојевића.

Захваљујући залагању појединаца и Издавачком савјету Завичајног удружења Васојевића, објављен је обимни рукопис Марка Цемовића под насловом *Васојевићи*. Саставни дјелови ове студије *Васојевићи* чине и додатни текстови и то: Предговор, који је написао Јован Р. Бојовић, Биографски подаци о Марку Цемовићу из пера Момчила Цемовића и Библиографија радова Марка Цемовића коју је саставио Добрило Аранитовић. Ликовно-технички уредници књиге су Велибор Божовић и Владимир Константиновић. Књигу је штампала штампарија „Слободан Јовић“ у Београду, у 500 примјерака. Након свих ових објашњења потребно је рећи још и то да је последије другог свјетског рата рукопис Марка Цемовића *Васојевићи* његова родбина предала Историском институту Црне Горе, након чега је Институт тај рукопис фасциклирао у двије фасцикле и сигнирао и остранио (126 I и 126 II). У првој фасцикли има 309 страна (а не 319 како је остраничено), а у другој 714 (а не 637).

Марко Цемовић је писао студију о Васојевићима на основу оновремене литературе, објављених и необјављених извора. Користио је и приватне збирке извора за поједина питања, од којих, по нашем сазнању, неке данас не постоје, као и архивску грађу која се чувала у црквама и у манастирима. У тексту је наводио изворе и литературу. Припремајући коначну верзију рукописа за штампу, аутор је на тексту вршио редактуру тако што је понекад сјекао дјелове текста са појединих страница и лијепио их, или причвршћивао спајалицама или иглицама на друге странице. Због непажње у руковању рукописом од стране корисника прилијепљени или прикачени дјелови текста су се одљеп-

љивали и откачивали, па се њихов редосљед пореметио. У таквим случајевима, приликом припремања рукописа за штампу, било је тешкоћа.

Цемовић је рукопис *Васојевићи* подијелио у шест главних дјелова, и то:

ОПШТИ ДИО, са деветнаест подналова, и то: 1. Постојбина Васојевића, 2. Племенска предања Васојевића, 3. Племенска предања о робацима Васојевића, 4. Предања о учешћу Васојевића у боју на Косову, 5. Патријархална вјеровања Васојевића, 6. Морална схватања Васојевића, 7. Положај жене у породици, 8. Племенска организација Васојевића, 9. Племенска аутономија Васојевића за вријеме Турака, 10. Племенски главари и њихова спрема, 11. Бесплатно вршење главарске дужности, 12. Мебусобни односи главара, 13. Главарска власт у односима са Турцима, 14. Главари као команданти, 15. Главарска правда и главарско суђење, 16. Главарско извиђање кривица, 17. Главари као извршна власт, 18. Главари као судије у брачним парницама и 19. Казне.

Друга цјелина носи наслов **ГОРЊЕ ПОЛИМЉЕ С ПОЧЕТКА XII ДО КРАЈА XV ВЕКА**. Она има једанаест подналова, и то: 1. Материјалне везе Немањића с Горњим Полимљем, 2. Економски положај људи на црквеним имањима у Горњем Полимљу за време Немањића, 4. Будимљанска епархија, 5. Државно распадање у другој половини XIV века и последице боја на Косову, 6. Судбина Горњег Полимља крајем XIV века, 7. Србија под владавином деспота Стевана Високог, 8. Стање српске државе и у њој Горњег Полимља за време деспота Вука Бранковића, 9. Поступање Турака према Србима за време ратова у XV веку, 10. Односи Турака према Србима у почетку њихове владавине и 11. Црквена самоуправа под Турцима.

Трећа цјелина носи наслов **ГОРЊЕ ПОЛИМЉЕ У XVI И XVII ВЕКУ**. Под овим насловом обра-

ђено је 16 питања, и то: 1. Опште стање у Турској у првој половини XVI века и положај раје, 2. Мехмед Соколовић и Српска црква, 3. Обнова Охридске архиепископије и Пећке Патријаршије, и оживљавање народно-културног живота у Будимљској епископији у XVI веку, 4. Народни покрет за ослобођење под Охридском архиепископом Атанасијем, 5. Продужење акције за ослобођење под патријархом Јованом, 6. Стање у Скадарском санџаку у почетку XVII века, 7. Стање у Црној Гори у почетку XVII века, 8. Брда на раздобљу XVI и XVII века, 9. Васојевићи у почетку XVII века, 10. Стање од 1617. до 1648. године, 11. Морачки сабор 1648. године, 12. Будимљански сабор 1648. године, 13. Учешће Брђана у Канџијском рату, 14. Догађаји од 1687. до 1690. и похара Васојевића, 15. Устанак Срба и похара Васојевића 1689. године и, последње поглавље, 16. Будимљанска епископија у XVI и XVII веку.

Четврта цјелина носи наслов **ОСАМНАЕСТИ ВЕК**. У оквиру овог наслова обрађено је тринаест питања, и то: Стање Срба под Турцима у почетку XVIII века, 2. Брђани, Црногорци и Херцеговци у рату против Турака 1711. године и стварање новог народног центра под заштитом Русије, 3. Брђанска држава, 4. Учешће Брђана у рату 1737. године, 5. Покољ и расељавање Васојевића 1738. године и стварање новог народног центра под заштитом Русије, 3. Брђанска држава, 4. Учешће Брђана у рату 1737. године, 5. Покољ и расељавање Васојевића 1738. године, 6. Брда и Црна Гора на заједничком народном послу, 7. Шћепан Мали и Брда, 8. Прилике у Црној Гори и Брђима после Шћепана Малог, 9. Учешће у рату 1787—1791. године, 10. Рат од 1787—1791. и учешће у њему Црне Горе и Брда, 11. Црна Гора и Брда после Свиштовског мира, 12. Црквени живот у XVIII веку и, последње питање, 13. Привидно потурчавање Васојевића у XVII веку.

Пета цјелина носи наслов ПРВА ПОЛОВИНА XIX ВЕКА. Под овим насловом обрађено је 14 питања, и то: 1. Континуитет историје Брда и Црне Горе и устанак у Србији 1804. године, 2. Положај Брда у почетку XIX века, 3. Личне везе Васојевића с устанком у Србији, 4. Васојевићи прихватају устанак у Србији и уједињују се с њоме 1809. године 5. Последице за Васојевиће од похода у сусрет Караборбу, 6. Положај Васојевића у Скадарском пашалуку послјије устанка 1809. године, 7. Васјевићи под влашћу духовника Мојсеја Зечевића од 1825—1852. године, 8. Духовник Мојсеј на општем националном послу, 9. Напад на Подгорицу у марту 1832. године, 10. Владика Петар II и Васојевићи послјије буне 1831. године, 11. Положај Васојевића у Скадарском пашалуку, 12. Самозвани кнез Никола Алтомановић — Васојевић, 13. Унутрашњи ред у Васојевићима за време духовника Мојсеја и, посљедње поглавље, 14. Покрштавање Васојевићких муслимана за време духовника Мојсеја.

Посљедња шеста цјелина књиге носи наслов ДРУГА ПОЛОВИНА XIX ВЕКА. Она је подијелена на четири дијела, а сваки од њих садржи по више поднаслова. Први дио носи наслов ВАСОЈЕВИЋИ ПОД ВЛАШЋУ ШЕСТ КАПЕТАНА ОД 1852—1863. ГОДИНЕ. Под овим насловом обрађено је тринаест питања, и то: 1. Опште прилике у племену, 2. Прилике у Црној Гори, 3. Бој на Полимљу 1854. године, 4. Интервенција француске да се Васојевићи спасу од новог напада, 5. Васојевићи и кнез Данило, 6. Прва црногорска мисија у Васојевића 1854. године, 7. Васојевићи остављени сами себи, 8. Васојевићи се сами уједињују с Црном Гором и образују независну владу, 9. Обраћање Србији за помоћ, 10. Бој на Колашину 1858. године, 11. Примирје, 12. Разграничење између Турске и Црне Горе и Васојевићи и, посљедње поглавље, 13. Заједнички рад Ва-

сојевића и Херцеговаца на ослобођењу.

Други дио ове цјелине носи наслов УСТАНАК И РАТ 1861—1862. И ВАСОЈЕВИЋИ. Под овим насловом обрађено је девет питања, и то: 1. Како је дошло до устанка и рата, 2. Покушај да се Србија увуче у рат и прелазак 260 Васојевића у њу 1861. године, 3. Васојевићи у рату 1862. године, 4. Аграрно питање и зулуми, 5. Арнаутска побуна 1864. године и Васојевићи, 6. Аустријска заштита хришћана у Турској, 7. Тешко стање у Васојевићима под Турцима 1865. године и, посљедње поглавље, 9. Национално четовање.

Трећи дио носи наслов ВАСОЈЕВИЋИ У ТРЕЋЕМ УСТАНКУ И РАТУ 1875—1878. ГОДИНЕ. Под овим насловом обрађено је тринаест питања, и то: 1. Зашто је и како отпочела агитација за устанак Срба у Турској 1871. године, 2. Стање у Васојевићима—одметништво 1874. године и припремање за устанак 1875. године, 3. Васојевићко наоружање, 4. Господњински устанак 1875. године, 5. Даља борба усташа, 6. Турска нуди мир Васојевићима, 7. Стање усташа и њихових породица, 8. Уговор између Србије и Црне Горе 1876. године и Васојевићи, 9. Улазак Васојевића у рат, 10. Ратовања 1876. године, 11. Примирје, 12. Напад на Васојевиће 1877. године и њихова победа на Морачи и, посљедње 13. поглавље, Морачки спор. Овим се поглављем и завршава објављени текст рукописа Марка Цемовића. Наиме, четврти дио шесте цјелине рукописа Марка Цемовића није сачуван. Он је носио наслов „ВАСОЈЕВИЋИ ПОД ТУРЦИМА ОД 1878—1912. године“. У оквиру овог наслова било је двадесет поднаслова, и то: 1. Питање Гусиња и Плава, 2. Отпор Арбанаса у питању Улчиња, 3. Стање у Васојевићима после Новшићког боја, 4. Пресељенички покрет Васојевића од 1879—1882. године, 5. Одјек буне у Босни и Старој Србији и Васојевићима, 6. Гоњење Срба у Старој Србији 1882.

до 1883. године, 7. Мехмедбегово време у Васојевићима, 8. Ропач Турске од 1892. године и очајно стање Срба, 9. „Кокошиња рата“ у Васојевићима 1898. године, 10. Догађаји из 1898. године и питање реформа, 11. Србијанско-црногорско трвење после 1903. године и Васојевићи у Турској 12. Напад на порезнике у Велићу 1906. године, 13. Младотурска револуција 1908. године и њени смерови, 14. Арбанашке побуне, 15. Српска „лојална“ револуција у Турској, 16. Сјеничкi митинг, 17. Трвења и сукоби с младотурском влашћу, 18. Васојевићи у балканском рату, 19. Црквено-просвјетни живот Васојевића у XIX веку, 20. Покрштавање Муслимана.

Овог дијела нема у рукопису. Када, гдје и како је нестао — нијесмо могли установити.^{xx} Да ли онда док је рукопис био код родбине, или пак из Историјског института — такође нијесмо могли установити. То најбоље знају они који су користили рукопис у Институту. Можда га је неко узео да га користи или да прекуца па заборавио да га врати! Било би најбоље да га врати, јер ће се на крају крајева ипак сазнати ко га је узео.

Полазећи од сачуваних наслова и поднаслова, овај дио рукописа је веома интересантан и садржан. То је у ствари тридесетого-

дишњи период историје Васојевића и њихово дефинитивно ослобођење од турске власти.

Да нема четвртог дијела шесте цјелине рукописа установили смо на основу сачуваног Садржаја читавог рукописа који је написао сам аутор. Ми смо на ово указали и у Предговору књиге.

Сачувани рукопис Марка Цемовића *Васојевићи* објављен је у цјелини (оно што је остало). Једино су одступали од оригинала у садржају. Наиме, аутор је испод сваког главног наслова стављао све поднаслове понављајући их поново у тексту. Ми смо од овога одступили због тога што сви поднаслови који су на почетку нијесу били и у тексту.

Књига Марка Пантова Цемовића, *Васојевићи* писана је лиријепим стилем и језиком. Лако се чита. Она је свеобухватна историја Васојевића до 1878. године. Велика је штета што није сачуван и последњи дио шесте цјелине рукописа. То би била најпогупнија историја Васојевића написана до 1941. године. Са књигом Марка П. Цемовића библиографија о прошлости Васојевића, Црне Горе и Србије обогатена је. Са њом се аутор одужио и родном крају Васојевићима, подижући им најљепши споменик: књигу о њима.

Јован Р. Бојовић

^{xx} На представљању књиге у Беранама испричао нам је Момо Цемовић да му је књижевник Михаило Лалић казао да му је др Ђоко Пејовић, који је радио у Институту, рекао да је рукопис који недостаје узео један од корисника. На питање Лалића — Је ли га узео тај и тај наводећи његово име, Пејовић је прећутао.